

Алла КРАМАРЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти
Бердянського державного педагогічного університету

Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Постановка проблеми. Освіта є необхідною умовою реалізації ідеї сталого (збалансованого) розвитку, що зумовило ухвалення на Всесвітньому саміті в Йоганнесбурзі 2002 р. Плану дій, де рекомендовано 2005–2014 рр. оголосити десятиліттям "освіти для сталого (збалансованого) розвитку". Народою представників Міністерств охорони навколишнього природного середовища та Міністерств освіти і науки у Вільнюсі 2005 р. затверджено "Стратегію Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН освіти для сталого розвитку", яку підписано урядом України. Інтеграція нашої держави в Європейські економічні, екологічні, освітянські структури обумовлює потребу в сучасних фахівцях у цілому та початкової освіти зокрема.

У законі України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" в четвертому розділі серед основних інструментів реаліза-

ції національної екологічної політики визначено освіту й наукове забезпечення формування та реалізації цієї політики. У документі наголошується на розробленні методологічних основ та запровадженні безперервної екологічної освіти (п. 4.9) [3].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. серед перспективних напрямків виокремлено питання її екологізації [6].

Аналіз наукових досліджень. У теорії та практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, що є основою формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища в підростаючого покоління в цілому та майбутніх фахівців початкової школи зокрема.

Насамперед, це наукові праці, в яких розкрито теоретико-методичні основи формування екологічної культури майбутнього вчителя (Ю.Бойчук, Н.Лисенко, Л.Лук'янова,

Г.Тарасенко, Н.Ясінська та ін.), формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання (І.Костицька, Т.Нінова, М.Падун, Г.Пустовіт, Ю.Саунова, С.Совгіра, А.Федорук, С.Шмалей та ін.), посилення ролі екологічної домінанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів (О.Біда, Г.Білецька, А.Захлебний, І.Зверев, В.Льченко, О.Король, О.Кудрявцева, О.Лабенко, Г.Марочко та ін.), формування відповідального ставлення молоді до навколишнього середовища (Л.Білик, В.Вербицький, М.Назарук, Н.Негруца, Н.Пустовіт, Л.Руденко, С.Сапожников та ін.).

Формуванню ціннісної орієнтації особистості майбутнього вчителя початкової школи у своїх працях приділяли увагу Н. Бібик, І. Бужина, Л.Коваль, М.Марусинець, Д.Пашенко, О.Савченко, Л.Хомич, Л.Хоружа та ін.

Проблему ціннісного ставлення до навколишнього середовища в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти розглянуто у дослідженнях Н.Борисенко, Н.Граматики, Н.Казанішеної, І.Малишевської, М.Хроленко та ін.

Вченими розроблено та визначено зміст таких важливих базових понять, як "соціально-екологічна освіта", "соціально-екологічна культура" (В.Шилова), "соціально-екологічний розвиток" (О.Гончарова), "соціально-екологічний стереотип поведінки" (Л.Трикула), "соціально-екологічні вміння" (Л.Шаповалова), "соціально-екологічна компетентність" (О.Перфілова) та ін.

Утім, аналіз науково-джерелознавчого базису й досвіду практичної роботи у вищих навчальних закладах України дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки недостатньо досліджені теоретико-методичні засади формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – розкрити основні напрями вирішення проблеми формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

Основна частина. Порушуючи питання формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи в цілому та в системі "людина – навколишнє середовище" зокрема, зазначимо, що вони порушені ще в історії педагогічної думки часів Київської Русі. У XI – XII ст. з'явилися рукописи-збірки, серед яких були висловлювання та тексти педагогічного змісту, всесвітньовідомі літописи "Ізборник" Святослава, "Слово о Законі и Благодати" Іларіона, "Поучення Великого кн. Володимира Всеволодовича Мономаха дітям" тощо. Історичні пам'ятки педагогічної думки того часу свідчать про те, що в основі вітчизняної культурної традиції лежить ідеал людини, що ґрунтується на ієрархії релігійних цінностей, втіленні найвищих культурних якостей людини, насамперед моральних.

Питання ціннісної орієнтації особистості, її ставлення до природи знаходять відбиток у творчості видатного українського філософа і педагога Г.Сковороди. Він приділяє багато уваги внутрішньому світові особистості, її цінностям. Г.Сковорода вирізняє в людині дві істоти: "дійсну", "правдиву", а також "тілесну", "плотську". Емпірична людина, на думку видатного просвітника, – це "тінь, тьма і тління": "Ти сновид своєї дійсної людини. Ти – риза, а вона тіло. Ти привид, а вона у тобі – правда. Ти – ніщо, а во-

на в тобі істота" [7, с. 75]. За переконанням Г.Сковороди, людина як найвища цінність тотожна Богові.

У середині XIX – на початку XX ст. категорія цінності стала предметом осмислення науковців, коли зріс інтерес до суб'єктивного фактору, проблем людини, моралі, гуманізму. Прогресивні педагоги Х.Алчевська, М.Драгоманов, А.Духнович, М.Корф, М.Пирогов, К.Ушинський, С.Русова та ін. відзначали, що реалізація завдань, які стоять перед учителем, потребують від нього глибоких знань, відданості своїй справі, здатності до формування певного комплексу цінностей в учнів.

Так, основу професійної майстерності вчителя М.Корф вбачав в умінні розвинути в учнів почуття любові до науки, в необхідності добре знати свій предмет, у проведенні навчально-виховної роботи на засадах поваги до особистості, доброзичливості та довіри, ціннісного ставлення до людини в природі та природи в людині [5, с. 45].

Не суперечать вищевказаній позиції й погляди видатного вітчизняного педагога К. Ушинського, який вважав провідним орієнтиром учительської діяльності – бачити в дитині людину, яка постійно розвивається, пізнаючи навколишній світ [9]. Зазначимо, що саме орієнтація на особистість дозволила йому назвати педагогіку мистецтвом, яке базується на ціннісній основі наукових знань. Ці спеціальні знання К.Ушинський пов'язував із пізнанням людини в її різнобічній сутності, у знанні розумової й моральної природи дитини.

У педагогічній спадщині щодо проблеми формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи чільне місце посідає діяльність видатного педагога В.Сухомлинського. Він визначає найцінніші якості вихователя: "людяність, глибока любов до дітей, любов, у якій поєднано сердечну лагідність із мудрою суворістю й вимогливістю батька, матері..." [8, с. 33]. Актуальним для сьогодення є позиція вченого стосовно того, що основа вчительської праці – самовіддача як найвищий вияв сутності людини, яка не спустошує, а збагачує особистість, приносить їй радість і втілює найвищий рівень самосвідомості [8, с. 67]. Спадщина В.Сухомлинського ґрунтується на положеннях про безумовну неповторність і цінність людини, її індивідуальну свободу й гідність, на створенні умов для всебічного розвитку особистості, для її щоденного взаємозбагачення навколишнім світом.

Отже, стисло висвітлюючи проблему формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи в контексті вітчизняної педагогічної спадщини, зазначимо, що звернення до скарбниці минулого надає змогу зберегти напрацьоване та успішно проводити дослідження на сучасному етапі розвитку освіти, враховуючи нові вимоги до педагогічної майстерності майбутнього фахівця початкової освіти.

В сучасній науковій літературі (О.Вишневіський, Т.Єфіменко, М.Колесник, Є.Копилець, Л.Морозова, А.Шевель та ін.) поняття "екологічні цінності" вченими трактується як особистісно зумовлена значущість об'єктів довкілля в рамках соціального буття, що визначається прийняттям екологічних очікувань і установок, знань, емоцій, поведінки, оцінок, переконань, намірів, дій відносно сучасних і майбутніх подій екологічного змісту. Дефініція "екологічні цінності майбутнього вчителя початкової школи", на нашу думку, – це особистісно зумовлена зна-

чущість об'єктів довкілля в рамках соціального буття, що визначається прийняттям екологічних очікувань і установок, знань, емоцій, поведінки, оцінок, переконань, намірів, дій відносно сучасних і майбутніх подій екологічного та еколого-педагогічного змісту в школі першого ступеня.

У контексті реформування професійної підготовки майбутніх фахівців з орієнтацією на запит початкової освіти варто навести думку О.Єреська про те, що повернення природознавства в школу першого ступеня слід вважати триумфальним. За його переконанням, протягом останніх років був штучний, не зовсім зрозумілий курс "Я і Україна". Крім того, він схвально оцінює загальні положення Державного стандарту початкової загальної освіти [1], в якому передбачено екологізацію всіх навчальних дисциплін [2, с. 10]. О.Єресько попереджає, що план дій, який передбачає вищенаведений нормативний документ, може й не пробитися через стіну нерозуміння і небажання щось робити в самому закладі [2, с. 10].

Проте сучасні нововведення в жодному разі не зменшують значення екологічних цінностей у галузі педагогіки початкової школи, зокрема методики природознавства, які так чи інакше висвітлюються у фундаментальних працях Т.Байбари, Н.Бібік, О.Біди, К.Гуз, П.Завітаєва, В.Ільченко, Н.Коваль, Г.Ковальчук, Л.Нарочної, С.Собакар та ін.

Так, В.Ільченко зазначає, що завдяки пізнанню дітьми довкілля освіта може перетворитися в інструмент позитивних змін у ставленні до нього, у свідомості та поведінці людей, в освіту для сталого розвитку суспільства, якщо складовою методологічних основ освіти слугуватиме екологічний реалізм [4, с. 142].

Цілком закономірною в цьому аспекті є позиція наукової спільноти (О.Біда, В.Бондар, Н.Глузман, Т.Гуменникова, Б.Долинський, Л.Коваль, О.Комар, А.Коломієць, С.Литвиненко, С.Мартиненко, М.Марусинець, О.Матвієнко, І.Пальшкова, Л.Петухова, Р.Пріма, Л.Хомич, Л.Хоружа та ін.) щодо відповідності змін у початковій школі та оновлення вимог до професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті формування здоров'я-збережувальних та екологічних цінностей.

Між іншим, спостерігається зменшення питомої ваги дисциплін природничого циклу в підготовці майбутнього вчителя початкової школи (з 4,65% до 3,3% порівняно з 2005 роком).

Аналіз вимог Галузевого стандарту вищої освіти, навчальних планів педагогічних ВНЗ та програм навчальних дисциплін за кредитно-трансферною системою підготовки майбутніх фахівців напряму підготовки 6.010102 "Початкова освіта", спеціальності 7.01010201 "Початкова освіта" з позиції дослідження проблеми формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи, дав змогу дійти певних узагальнень:

- своєрідний каркас екологоорієнтованої підготовки майбутніх учителів становлять дисципліни природничо-наукового циклу (зокрема, курс "Основи природознавства та екології", що входить до нормативної частини цього циклу);
- щодо своєрідності професіограми вчителя початкової школи, то навчальними планами передбачено засвоєння студентами інтегрованого курсу "Основи природознавства" та курсів "Методика навчання освітніх галузей "Природознавство" та "Суспільствознавство" (для студентів напряму

підготовки 6.010102 "Початкова освіта"), "Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи" (для студентів спеціальності 7.01010201 "Початкова освіта");

- результативність різновиду неперервної педагогічної практики студентів визначається спроможністю до збагачення їхнього еколого-педагогічного досвіду (зокрема, через занурення в навчально-виховний процес сучасної школи першого ступеня та позашкільні форми роботи в межах змістових ліній освітніх галузей "Природознавство" та "Суспільствознавство").

Висновки. Аналіз вимог Державного стандарту початкової загальної освіти, нових програм курсів "Природознавство" та "Я у світі" для початкової школи дав змогу виявити напрямки вдосконалення еколого орієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямованої на формування у них екологічних цінностей, а саме:

- узгодження Галузевого стандарту вищої освіти з напрямку підготовки 6.010102 "Початкова освіта" з Державним стандартом початкової загальної освіти;
- цілеспрямована підготовка викладачів педагогічних закладів до формування у майбутніх учителів початкової школи екологічних цінностей;
- створення в педагогічних ВНЗ розгалуженої системи аудиторної та позааудиторної роботи для активізації цілеспрямованого розвитку й самовиявлення екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи;
- стимулювання професійної рефлексії та готовності студентів до формування в молодших школярів екологічних цінностей;
- удосконалення навчально-методичного ресурсу з формування зазначених цінностей.

Л і т е р а т у р а

1. *Державний стандарт початкової загальної освіти* // Початкова школа. – 2011. – №7. – С. 1–19.
2. *Єресько О.* Автори підручників намагаються "впхнути" в них усе, що вони самі знають / Олег Єресько // Перша вчителька. – 2012. – №1. – С. 6–10.
3. *Закон України* "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" (ВВР України, 2011, №26, ст. 218) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://kga.gov.ua/dp.kga.gov.ua/images/files/11_ZU_pro_strategiu_ecopolityky.
4. *Ільченко В.* Екологічний реалізм як методологічна основа сучасної освіти / В. Ільченко // Стратегічні орієнтири розвитку неперервної екологічної освіти у навчальних закладах Чернівецької області: матеріали регіональної наук.-практ. конф. (Чернівці, 22 березня 2012 р.) / Ін-т післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області. – Чернівці: ІППО, 2012. – С. 141–145.
5. *Кушніренко І. К. М. О.* Корф: справа всього життя / Іван Кирилович Кушніренко, Володимир Ілліч Жилінський. – Запоріжжя: Дніпропетровський металург, 2011. – 300 с.
6. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
7. *Сковорода Г. С.* Повне зібрання творів: у 2 т. / Г. С. Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 530 с.
8. *Сухомлинський В.* Серце віддаю дітям: наук.-популяр. вид. / Василь Сухомлинський. – К.: "Акта", 2012. – 538 с.
9. *Ушинський К. Д.* Людина як предмет виховання: спроба педагогічної антропології / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 326 с.